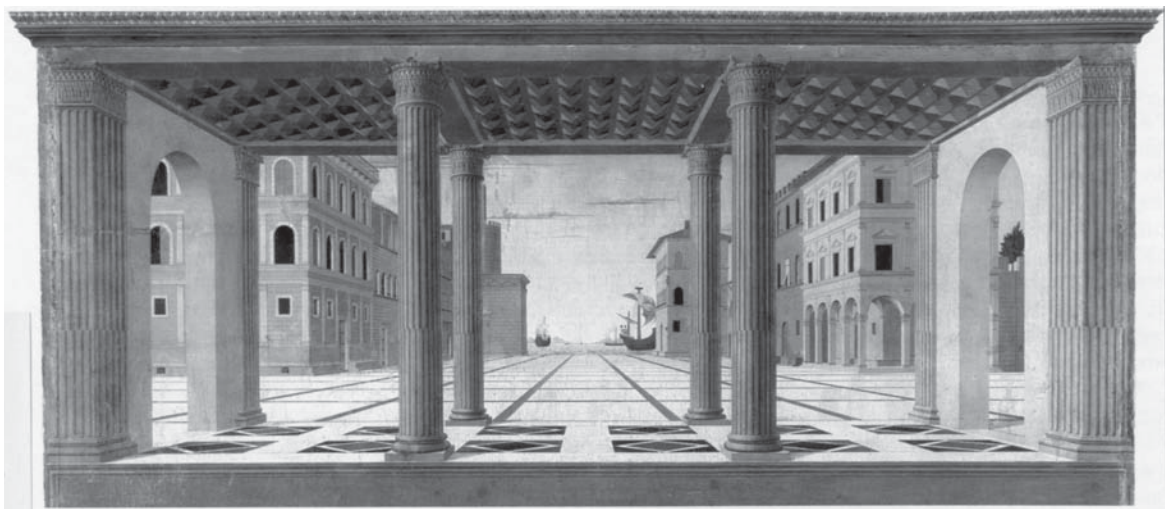

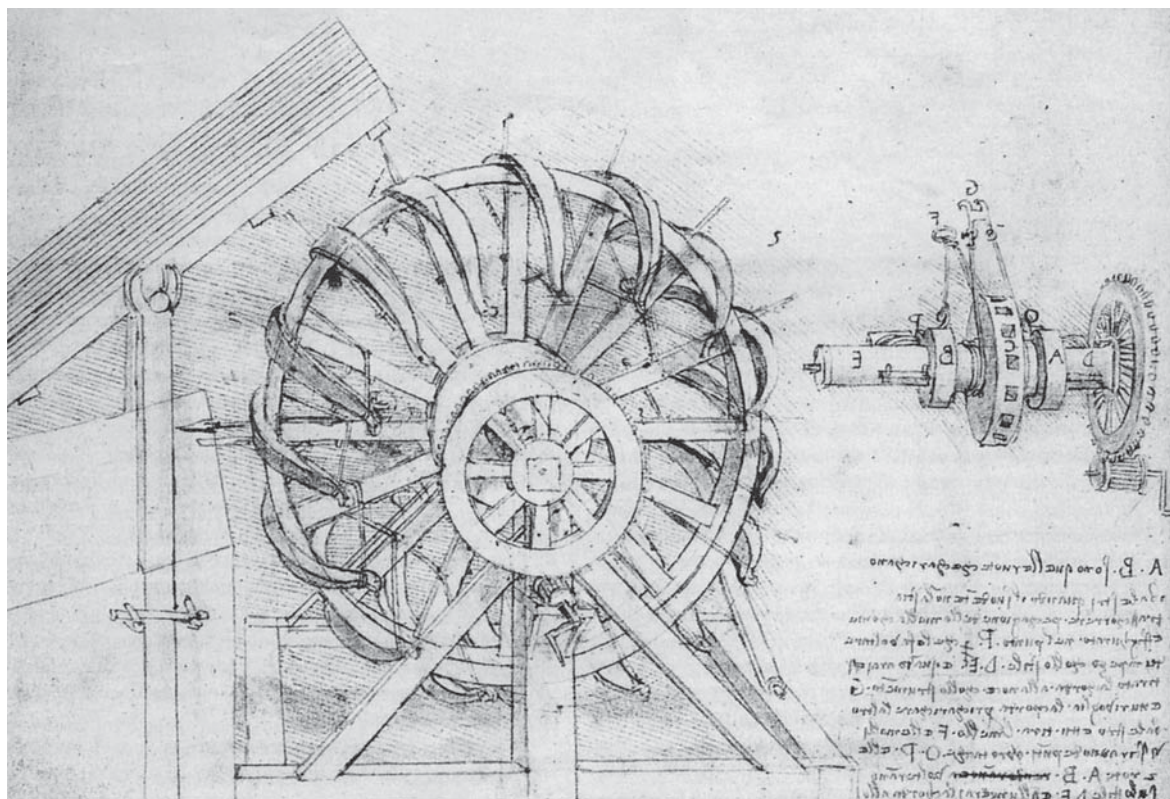
EKSKURS O RENESANSNIM ŠPIJUNIMA IZMEĐU TURSKE I VENECIJE

Špijunaža, koja je nazvana drugim najstarijim zanatom na svijetu, u renesansi je, jednako kao i danas, doživljavana nečasnom djelatnošću.¹²⁴ Dubrovnik kao najjužniji i najistočniji hrvatski grad bio je u renesansi, zajedno s Venecijom, operativna baza španjolske i zapadne špijunaže koju su živo zanimale informacije o snazi turske vojske, o njihovom kretanju i njihovim ratnim namjerama u Europi. Veći dio tih špijuna financirali su Madrid i Milano, a kasnije i Napulj. Tajni izvještaji iz Turske dobivali su se s Krfa, a onda su preko Dubrovnika prenošeni u Veneciju, odakle su najčešće veleposlaničkom poštom te vijesti stizale na cilj u različite rezidencije Karla V., ili su bile usmje-

Idealni grad na prikazu Lucijana Laurane iz Vrane izrađen za potrebe dvora u Urbinu.

¹²⁴ P. Knightley, *The second oldest profession*, London 1986.

Jedan Leonardov mehaničkim izum namijenjen osvajanju gradova na daljinu.

ravane k dvoru Filipa II. u Madridu, ili su ih, pak, namjenjivali Habsburzima u Beču.¹²⁵

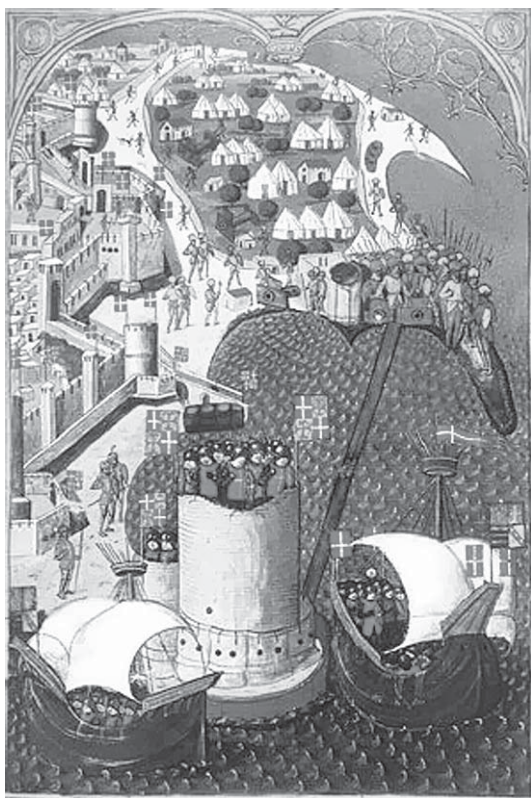
Prema vjerodostojnim statistikama može se pretpostaviti da je u tom špijunskom renesansnom lancu kojemu je Dubrovnik bio važnom karikom sredinom 16. stoljeća samo u španjolskoj službi bilo uposleno oko 300 agenata, od kojih je polovica bila trajno smještena u Carigradu. Najstarija vijest o nekom španjolskom špijunu na Levantu koji je imao kontakte s Dubrovnikom dolazi iz 1532. i odnosi se na nekog Anguelma koji je preko Dubrovnika i Albanije trebao krenuti na istok kako bi na islamskom području organizirao kršćansku pobunu. Špijunske djelatnosti, naravno, u Dubrovniku su bile još starije, pa Venecija-

¹²⁵ P. Preto, *I servizi segreti di Venezia*, Milano 1994.

nac Andrea Donà, kad je 1509. došao u Dubrovnik, može konstatirati da u tom gradu »ima veliki broj onih koji se mogu nazvati exploreri«. Među njima je svakako bio neki danas nepoznati Dubrovčanin koji se 1501. potpisivao kao *amico fidel*. Agentske je poslove u to vrijeme za Veneciju iz Dubrovnika obavljao neki Firentinac Giacomo Zulian, koji je od 1516. do 1524. toliko radio na svojim šifriranim tekstovima da mu je sin kasnije za očevu marljivost još dugo dobivao godišnju penziju od 100 dukata. U Dubrovniku se špijunažom bavio i albanski humanist Marino Becichemo, inače rektor na gradskoj školi.¹²⁶

Od svih dubrovačkih špijuna najaktivniji je bio Miho Bučinić. Rođen je 1479., a poznato je da je od 1522. nekim brigantinom redovito slao zapadnim dvorovima povjerljive informacije o kretanju turske vojske i o stanju u Carigradu. Najprije je radio za neke venecijanske posrednike, da bi kasnije prešao u službu austrijskih Habsburga kad je zbog dubrovačkih strahova od Turaka iz Dubrovnika bio prognan i kad mu je ondje rekvirirana sva imovina. S bratom Pavom živio je u Gradisci, gradiću nedaleko od Palme kod Trsta.¹²⁷

Zanimljivih arhivskih izvora o dubrovačkim špijunima sačuvalo se i u Veneciji. U svojoj politici, koja je još u renesansi nazvana raguziniranjem, Dubrovčani su pomagali svim zaraćenim stranama da preko njih dođu do povjerljivih

Iskrcavanje vojske u renesansni Rodos na onovremenom prikazu.

¹²⁶ I. N. Goleniščev–Kutuzov, *Il Rinascimento italiano e le letterature slave dei secoli XV e XVI*, I–II, Milano 1974.

¹²⁷ J. Žontar, »Obveščevalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju«, »Dela SAZU«, Ljubljana 1973.

informacija. Svima osim Venecijancima. Njima informacije nisu prosljeđivali, nego su ih namjerno zaustavljali. S izuzetkom jednog slučaja iz 1558. kad su Dubrovčani tajno obavijestili venecijanske vlasti o kretanju turske flote. Ni Venecijanci nisu bili spremni pomagati Dubrovčanima obavještajnim podacima, nego su koristili svaku priliku da njihovu dvostruku političku orijentaciju izvrstavaju ruglu. Sve to nije ih sprečavalo da svoju špijunsku mrežu u Dubrovniku još više učvrste pa su ondje redovito imali čitav niz uglednih konfidenata u samom vrhu vlasti. Ti špijuni su im za novac prepisivali i poštom slali šifrirane službene izvještaje dubrovačkih ambasadora.

Poznato je da je neki Nikola Gundulić u razdoblju između 1499. i 1514. Venecijancima slao tajne poruke za koje pouzdani mletački kroničar Sanudo kaže da baš i nisu bile točne, a i da su uvijek bile ponešto zastarjele. U Veneciju je iz Dubrovnika tajne izvještaje slao kancelar Marco da Reggio, zatim plemići Nikola Bunić i Bernardo Gundulić.¹²⁸ Od svih talijanskih gradova najviše građe o renesansnoj špijunaži sačuvalo se u arhivima Firenze. Zato nije slučajno što su upravo tu nađena urotnička pisma Marina Držića, inače najintegritivnije osobe u dubrovačkoj špijunskoj zajednici.¹²⁹

Rođen 1508., za života je dolazio u kontakt s više osoba koje su na neki način bile vrlo istaknute u obavještajnim poslovima. Osobno je poznao odmetnutog vlastelina Miha Bučinića koji je više od tri desetljeća u prvoj polovici 16. stoljeća špijunirao najprije u korist Venecije, a onda za bečke Habsburge. Držić je poznao i plemića Marina Zamanju, koji je iz Dubrovnika na dvor Karla V. polujavno prenosio tajne informacije o turskoj vojsci. Zamanja je Držiću pomogao da 1545. stupi u službu Austrijanca Christofa von Rogendorfa s kojim je ovaj kasnije putovao u Beč i u Carigrad u sasvim tajanstvenim misijama.¹³⁰

Grof je, naime, bio uključen u tadašnju obavještajnu mrežu, a kako je bio razočaran Habsburzima, pokušavao je svoje usluge najprije nuditi Turcima da bi na kraju svršio kao agent u službi francuskoga dvora. O Držićevim izravnim obavještajnim poslovima nije sačuvana dokumentarna građa, kao što je to slučaj sa špijunskim dopisima Miha Bučinića. Ipak, neki dijelovi Držićevih urot-

¹²⁸ P. Preto, *I servizi segreti...*, n. dj.

¹²⁹ J. Tadić, *Dubrovački portreti*, sv. I, Kolo XLIV, Knj. 305, Beograd 1948; Ž. Jeličić, *Marin Držić Vidra*, Beograd 1958; V. Foretić, »O Marinu Držiću«, »Rad JAZU« 338, Zagreb 1965, str. 5-145; F. Čale, »Uvod« u Marin Držić, *Djela*, Zagreb 1979.

¹³⁰ O Zamanji vidi J. Tadić, *Španija i Dubrovnik u XVI veku*, Beograd 1952.

Piazza della Signoria i Palazzo Vecchio u Firenci.

ničkih pisama što ih je pisao 1566. Cosimu I. Mediciju prema svojim stilskim i sadržajnim karakteristikama tipični su špijunski memorandumi.¹³¹

U tim pismima Držić čak opisuje i jedan posve obavještajni skandal, u stvari slučaj nekog firentinskog špijuna, trgovca Lorenza Miniattija, koga su neka dubrovačka vlastela u njegovom vlastitom stanu pretukla, a onda ga na silu privela u gradski zatvor. Iz arhivskih je izvora jasno da je Miniatti, kojega je Držić sigurno dobro poznao, u Dubrovniku bio višestruki obavještajni agent koji je radio za nekoliko zapadnih naručitelja. Čini se da je Firentinac u jednom trenutku količinom svojih informacija o Turcima neoprezno izložio opasnosti dubrovačke interese. Kad su turski poslanici na to upozorili Dubrovčane, on je odmah bio napadnut, uhićen, a onda i zauvijek prognan iz Dubrovačke Republike. Držić je smatrao da je progon tog čovjeka nepravedan, jer mu je bilo nejasno kako bi čovjek koji je svojim informacijama štitio kršćansku poziciju mogao u Dubrovniku biti nepoželjan.

¹³¹ R. Bogišić, »Cosimo Medici i Marin Držić«, »Republika«, XVII, 3, Zagreb 1961, str. 16—17; M. Ratković, »O Držićevom pokušaju prevrata u Dubrovniku«, »Dubrovnik«, X, 3, 1967; J. Pupačić, »Pjesnik urotnik (O političkim planovima Marina Držića)«, *Zbornik radova o Marinu Držiću*, ur. J. Ravlić, Zagreb 1969.

Prikazivanje Turaka vrlo je često u renesansnoj publicistici Slavena. Ovo su dva lika iz jedne češke antiturske knjižice.

Držićev odgovor na taj paradoks proizlazio je iz njegovog stava da su tadašnji dubrovački vladaoци, premda su u vanjskim deklaracijama bili odani zapadnim vrijednostima u praksi, zbog straha i vlastite zatucanosti štitili političku poziciju turskog džihada. Svojim firentinskim pismima Cosimu Mediciju, Držić kao da je naslutio da je u stvari moderna špijunaža bila i utemeljena u firentinskoj renesansi. U arhivskim zbirkama toga grada sačuvani su brojni izvori koji još u 13. stoljeću spominju gradske činovnike koji su imali nadgledati rad špijuna pa su ih nazivali *deputati super spiiis*. Sam vojvoda Lorenzo Medici, inače pjesnik, u svom rukopisu *Cronica* s konca 15. stoljeća spominje neke *i spioni e cancellieri segretissimi*.

Špijunaža je u Firenci naročito ojačala za vladavine Cosima I. Medicija koji se u nekoliko svojih zakonskih akata potrudio toj djelatnosti vratiti dignitet. Cosimo, kojemu je Dubrovčanin Držić pisao svoja urotnička pisma, angažirao je beskrupulozne plaćenike koji su ne jednom, i to bez mnogo krzmanja, likvi-

dirali sve neugodne političke protivnike ne samo u Firenci, nego i u Veneciji. Poznato je tako da su Cosimovi tajni agenti usred Venecije ubijali neke neugodne vojvodine protivnike i disidente. Da su špijunski sistem što ga je stvorio Cosimo Medici cijenili upućeni suvremenici, najbolje se vidi iz jednog zapisa učenog tiskara Alda Manuzija mlađeg, koji ga je hvalio s obzirom na dobar kadrovski izbor povjerljivih i snažnih osoba kojima je jedini zadatak bio da istražuju neprijateljeve poteze, da mu predviđaju tajne zamisli, ali i da osluškuju raspoloženje vlastitog naroda. Za Cosimove tajne službe radio je u četrdesetim godinama 16. stoljeća Antonio Bruccioli, pisac dobro poznat mnogim onovremenim Dubrovčanima, inače blizak crkvenim reformacijama, čovjek koji je i sam proživio inkvizicijska ispitivanja, kojega su ne jednom hapsili i kojemu su palili knjige.¹³²

S nešto manje obavještajnog intenziteta, ali s dosta antiturskog naboja, djelovali su na Mediteranu u vrijeme renesanse brojni špijuni koji su radili za interese austrijskih Habsburga. Jedan od najslavnijih njihovih agenata bio je neki Mihovil Černović, inače dragoman u Carigradu između 1556. i 1563.¹³³ Taj špijun bio je *explorator secretus* samoga cara Ferdinanda I., a za sebe je zainteresirao Venecijance kojima se s pravom činilo da radi protiv njihovih interesa, pa su ga za vrijeme nekog puta u Rim pokušali ubiti. Černoviću je bliskim suradnikom bio Zaccaria Dolfín, inače jedno vrijeme biskup hvarski, plemić venecijanski i apostolski nuncij u Beču, kasnije prognan od venecijanskih vlasti zbog svojih tajnih i ne baš jasnih političkih poslova.

U razdoblju renesanse Dubrovačka je Republika, kako joj se tepalo, za zapadne oči bila vjerna kći Rimske crkve, bila je velika prijateljica katoličke Španjolske, a što je dalje značilo i prijateljica svih njezinih saveznika od bečkog dvora do Firence i Napulja. Ali kao klijent turskog sultana bili su Dubrovčani idealni prenositelji obavještajnih informacija na obje strane. Jednom su informacije s Istoka svojevrijedno posredovali Zapadu, drugi put su neke vijesti sa Zapada prenosili Turcima, jednom su te vijesti bile bez ostatka točne, a drugom prilikom namjerno bi ih reducirali ili falsificirali. Taj nemoralni špijunski vrtuljak kod mnogih Dubrovčana izazivao je otpor i gađenje.

¹³² R. Bogišić, *Antonio Bruccioli i Dubrovčani, O hrvatskim starim pjesnicima*, Zagreb 1968.

¹³³ J. Žontar, »Michael Černović, Geheimagent Ferdinands I. und Maximilians II. un seine Berichterstattung«, »Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs«, 24, Beč 1971.

Inače, u dubrovačkim arhivskim zbirka najstariji sačuvani dokument o obavještajnoj djelatnosti jedna je vijest iz 1297. o nekom špijunu poslanom u Rašku. Prvi dubrovački špijunski memorandum koji se sačuvao u gradskom arhivu nešto je mlađi i potječe iz 1301. Kako je kroz srednji vijek Dubrovačka Republika postajala sve autonomnijom, tako je i njezina špijunska mreža upravo u renesansi postigla visoki stupanj efikasnosti. Dubrovačke tajne agenture bile su raširene tada čitavim Mediteranom, a njihovu su mrežu podupirali činovnici u republičkim konzulatima, pomorski kapetani i trgovci.¹³⁴

Dubrovačka obavještajna služba bila je otvorena svim zavađenim stranama, što je bilo posebno vidljivo za vrijeme kršćansko-islamskih ratova. U svim tim krizama bilo im je važno da količinom i vjerodostojnošću filtriranih informacija ne iritiraju turskog sultana. Zbog toga je dubrovačka vlast prozapadne špijune koje je do tada djelomično podupirala, ili barem pred njihovom djelatnošću zatvarala oči, počela sada sve otvorenije progoniti. Dubrovačkoj vlasti ti su progoni prozapadnih agenata koristili da postigne vanjskopolitičku ravnotežu u svom ne baš uvijek stabilnom položaju između turskog Istoka i kršćanskog Zapada. Bilo je to vrijeme nakon Mohačke bitke, kad su Dubrovčani otvoreno pomagali filofrancusku i antihabsburšku obavještajnu aktivnost dubrovačkog biskupa Filipa Trivulzija, pokazujući tim političkim izborom da im je bliži franko-turski savez od španjolsko-habsburške osovine.

Posebno poglavlje u opskurnoj povijesti renesansnih slavenskih špijuna pripadalo je otrovima. I tu su Dubrovčani prednjačili, jer su posjedovali dobre poslovne informacije, pa su otrove nabavljali upravo iz Firence koja je bila na glasu kao europski centar za proizvodnju otrova. Poznato je da su te otrove Dubrovčani ne jednom isprobavali na svojim neprijateljima.¹³⁵

¹³⁴ I. Mitić, *Konzulati i konzularna služba starog Dubrovnika*, Dubrovnik 1973.

¹³⁵ P. Preto, *I servizi segreti...*, n. dj.